

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2023, c. 9, s. 2: 1091-1122

Arap Gramerinde Na't (Sıbeveyhi'den Günümüze)

The Argument of Na't in Arabic Grammar (From Sibawayh to the Present)

Süleyman CAN

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi,

İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD,

Assist. Prof. Dr., Kırklareli University,

Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Eloquence

suleyman0202@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9297-9978

DOI: 10.47424/tasavvur.1329958

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Temmuz / July 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 6 Eylül / September 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Can, Süleyman. "Arap Gramerinde Na't (Sıbeveyhi'den Günümüze)".

Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 9 / 2 (Aralık 2023): 1091-1122.

<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1329958>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Her ne kadar Sibeveyhi farklı başlıklar altında dağınık bir şekilde ele alsada Arap dili söz diziminde genellikle tevâbî' grubunda yer alan na't (sıfat) ile ilgili farklı fikirler ve bu fikirler etrafında meydana gelen tartışmalar bulunmaktadır. Hâs sıfat kategorisinde değerlendirilen ve men'ûtun (mevsuf) manasını niteleyen na't, zâtı gösteren cümle ögelerinden farklı özellikler taşımaktadır. Nahiv âlimleri çoğunlukla na'tı, hakikî ve sebebî na't şeklinde ikili tak-sime tabi tutarken, bu iki kısım için Arap dilinin yapısına uygun birtakım kurallar ortaya koymuşlardır. Na't ve men'ûtun bir isim gibi kabul edilmesinden dolayı na'tın i'rabı men'ûtuna tabi olmuştur. Ancak Kur'an-ı Kerim'deki bazı örnekler ve Arapların kullandığı birtakım ifadeler na'tın i'rabının men'ûtla aynı olması konusunda itiraza sebep olmuştur. İtiraz edilen bu örneklerin men'ûtun bilindiği durumlar, medih, zem ve cerri civâr bulunan istisnâî durumlarda olduğu görülmektedir. Ayrıca na'tın men'ûtuna ma'rifelik, nekralık, adet ve cinsiyet bakımından da uyması zorunludur. Sibeveyhi (öl. 180/796), gayrı müştak kelimelerin na't olmasını kabîh (çirkin) görürken, İbn Hişâm (öl. 218/833), İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) ve Abdurrahmân Câmî (öl. 898/1492) gibi âlimler na'tın müştak ya da gayrı müştak olabileceğini kabul etmiş, gayrı müştak olması durumunda na't olarak gelen birçok örneği delil getirmişlerdir. İbn Cinnî (öl. 392/1002) ve İbnü'l-Hâcib gibi âlimler sebebî na'tla ilgili isim vermeden açıklama yapmış, Ebü'l-Bekâ el-Ukberî (öl. 616/1219) gibi âlimler sebebî sıfat ya da sebebî na't adıyla konuyu incelemiş, Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî (öl. 905/1499) ise el-vasfu'l-mecâzî adıyla ele almıştır. Çalışmamızın konusu, Arap dilinde cümle ögelerinden birisi olan na'tın alana dair yazılan eserlerdeki ele alınışını, kısımlarını, anlama etki eden boyutunu ve ihtilaf edilen yönlerini incelemektir. Araştırmanın amacı, Sibeveyhi'nin *el-Kitâb'*ında na'ta dair ele aldığı kuralları ve sonraki dönem Arap dilcilerinin bu kurallara itirazlarını incelemek, konuyla ilgili farklı görüşleri ortaya koyarak alana katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Nahiv, Tâbî', Na't, Sıfat.

Abstract

Although Sibawayh dealt with it in a scattered manner under different headings there have been different views on na't (adjective), which is gene-

rally included in the tawabi group in Arabic syntax, and there have been debates around these views. Na't, which is categorized as a proper adjective and qualifies the meaning of man'ut (mawsuf), has different characteristics from the sentence elements that indicate the subject. Nahiv scholars have mostly divided na't into two parts: real and causal na't, and they have formulated certain rules for these two parts in accordance with the structure of the Arabic language. Since na't and man'ut are accepted as nouns, the i'rab of na't is subject to men'ut. However, some examples in the Qur'an and some expressions used by the Arabs caused objections to the i'rab of na't being the same as men'ut. It is observed that these objected examples are the cases where men'ut is known and the exceptional cases of madih, zam and jarri jivar. It is also obligatory for the na't to conform to the man'ut in terms of ma'rifiyyah, nekiriyyah, custom and gender. While Sibawayh (d. 180/796) considered it qabh (ugly) for non-propositional words to be na't, scholars such as Ibn Hisham (d. 218/833), Ibn al-Ḥajib (d. 646/1249), and Abd ar-Rahman Jami (d. 898/1492) accepted that na't could be either propositional or non-propositional and cited many examples of na't in the case of non-propositional words. Scholars such as Ibn Jinni (d. 392/1002) and Ibn al-Hajib gave an explanation of the causative na't without naming it, scholars such as Ebu'l-Bekā al-Ukbari (d. 616/1219) analyzed the subject under the title of causative adjective or causative na't, and Halid b. Abdullah al-Azhari discussed it under the title of al-wasf al-majazi. The subject of our study is to examine the handling of na't, which is one of the sentence elements in the Arabic language, in the works written on the field, its parts, the dimension that affects the meaning and the controversial aspects. The aim of the research is to examine the rules that Sibawayh deals with in his *al-Kitāb* on na'ta and the objections of later Arab linguists to these rules, and to contribute to the field by revealing different views on the subject.

Keywords: Arabic Language, Nahiv, Tâbî', Na't, Adjective.

Giriş

Bütün dillerde olduğu gibi Arap dili de insanın kendisini ifade etmesi için bir araç ve sembol olmuştur. Tarih boyunca Araplar, dillerini yazılı olmayan belli kurallar çerçevesinde kullanmış ve İslâm dininin gelişinden sonra genel

kabule göre Ebu'l-Esved ed-Düelî (öl. 69/688) ilk defa bu kuralları kayıt altına almaya başlamışlardır. Arap dili ve gramerine dair günümüze ulaşan en eski eser olan Sibeveyhi'nin (öl. 180/796) *el-Kitâb*'ı konuyla ilgili en önemli kaynak olarak görülmektedir. *el-Kitâb*'ın yazılmasından itibaren çok yoğun bir şekilde Arap diline dair eserler kaleme alınmıştır. Sibeveyhi'nin gramerle ilgili yazdığı kurallar genellikle bu eserlere kaynak olmuş, kimi zaman da eleştirilere maruz kalmıştır.¹

Arap dili söz diziminde cümle öğelerinden olup na't ya da sıfat adıyla bilinen tamlamalar hakkında Sibeveyhi'den itibaren farklı görüşler ileri sürülmüştür. Konuyla ilgili Cemal Işık'ın hazırladığı *Arapça Sıfat Tamlamalarının Türkçe ile Karşılaştırılması* adlı makale çalışmasında Arapça ve Türkçe sıfat tamlamalarının benzerlik ya da farklılık yönleri karşılaştırılmıştır. Musa Duman'ın hazırladığı *Yapıları ve Kullanılışları Bakımından Arapça ve Farsça Tamlamalar* adlı tez çalışmasında Arapça ve Farsça tamlamaların yapıları ve Türkçe cümle içindeki fonksiyonları incelenmiştir. Abdullah Kadioğlu'nun yazdığı *Kur'ân'ın Sıfatları ve Kur'ân Tefsirine Etkisi* isimli tez çalışmasında ise sıfat tamlamalarının tefsirlerdeki etkisi üzerinde durulmuştur.

Arap Gramerinde Na't (Sibeveyhi'den Günümüze) adlı bu çalışmamızda ise Sibeveyhi'den itibaren Arap dilcilerinin na'tın dildeki yeri, işlevi ve kullanımı ile ilgili farklı görüşleri ele alınmakta, konuyla ilgili tartışmalar incelenmektedir.

1. Nahiv İlminde Na'tın Tanımı ve İşlevi

Arapça cümle öğelerinden birisi olan na't, klasik ve modern nahiv kitaplarında genellikle ma'mûlün bi't-tebe'yye² ya da tevâbi'³ isimli başlıklar al-

¹ Ali Bulut, "Sibeveyhi'nin Hayatı ve el-Kitâb'a Yönelik Bazı Eleştiriler", *Doğu Araştırmaları Dergisi* 1 (Ocak 2008): 124.

² Zeynuddîn Muhammed b. Pîr Ali b. İskender el-Birgivi, *İzhârü'l-esrâr fi'n-nahv* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1430/2009), 113.

³ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fi 'ilmi'n-nahv*, thk. Fahr Sâlih Kadâra (Amman: Dâru 'Ammâr, 1425/2004), 114; Ebü Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebi Bekr b. Yûnus, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1431/2010), 29; Mustafa en-Nuhâs vd., *en-Nahvu'l-esâsî* (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1994), 495; Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsîr b. Abdîseyyid b. Ali el-Mutarrizî el-Hârizmî, *el-Misbâh fi 'ilmi'n-nahv*, (Kahire: Mektebetu'-ş-Şebâb, tsz.), 136.

tında incelenmektedir. Na't konusu bazı kitaplarda herhangi bir grubun içinde değerlendirilmeden müstakil bir başlıkla incelenmiştir.⁴ Bu cümle ögesine birçok farklı eserde na't,⁵ sıfat veya vasıf, ⁶ metbû'una ise men'ût⁷ ya da mevsûf⁸ adı verilmektedir. Esasen na't, sıfat ve vasf kelimeleri Arap dilinde mürâdif yani eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.⁹

Arap dilinde sıfat, âm ve hâs kısımlarına ayrılmaktadır. Âm sıfat, “*tabi olsun ya da olmasın kendisinde sıfat manası bulunan her lafızdır.*” Buna göre *زيد قائم* cümlesindeki mübtedânın haberi olan *قائم* lafzı mübtedâ olan *زيد* lafzının durumunu açıklarken *زيد ركباً جاءني* cümlesinde hâl konumunda bulunan *ركباً* lafzı ise fâil olan *زيد* lafzının durumunu açıklamıştır. Hâs sıfat ise “*kendisinde sıfat manası bulunan tâbi' lafızdır.*” Bu çalışmada incelenecek olan sıfat *جاءني رجل* ضارب örneğindeki na't olan *ضارب* lafzı gibi hâs sıfat yani sadece tâbi' olan sıfatlardır.¹⁰

Na't (نَعْت) lafzı, sülâsî mücerredin 1. babından olup n-'a-t (نَعْت) kalıbından türetilmiştir. Sözlük anlamı, “*Bir şeyi betimlemek ve betimlemede abartı yap-*

⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*, thk. (Haydarâbat: by, 1360), 2/554; Erdal Kaya, *Kasapzade İbrahim Efendi ve “el-Ezhar fi şerhi'l-İzhar” Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 554.

⁵ Ebû Bısr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *Kitâbu Sibeveyhi*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1408/1988), 1/421-422.

⁶ Birgivî, *İzhârü'l-esrâr*, 113; Mutarrizî, *el-Misbâh*, 136.

⁷ Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 1/421-422.

⁸ Birgivî, *İzhârü'l-esrâr*, 1430/2009), 113.

⁹ Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd el-Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/200), 2/107.

¹⁰ Necmü'l-eimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî, *Şerhu'r-Razî li Kâfiyeti İbn Hâcib*, thk. Hasen b. Muhammed İbrahim el-Hifzî (Riyad: Câmî'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, 1414/1993), 1/967.

¹⁰ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 29.

mak" demektir.¹¹ Sıfat (صِفَة) kelimesi ise sülâsî mücerredin 2. babından olup وَصَفَ kelimesinin mastarıdır. Sözlük anlamı "Bir şeyin kendisini iyi veya kötü bir şekilde nitelemek ya da bir şeyin yaratılışını ve şeklini anlatmak"¹² demektir. Na't ve sıfatın tanımlarına bakıldığında iki kelimenin de sözlük anlamlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Kaynaklarda na't ve sıfatın terim anlamıyla ilgili farklı tanımlar görülmektedir. Mutarrizî (öl. 610/1213) gibi âlimler "Kişinin bazı durumlarını gösteren isim."¹³ şeklinde tanımlarken İbn Hişâm en-Nahvî (öl. 761/1360), "Metbû' lafızdan farklı olan ve müştak isim ya da müştakla te'vil edilen isimdir." şeklinde tarif etmiştir.¹⁴ İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) ve Birgivî (öl. 981/1573) gibi âlimler "Mutlak olarak metbû'undaki manayı gösteren isimdir."¹⁵ ifadeleriyle açıklamışlardır. Abdurrahmân Câmî (öl. 898/1492), İbnü'l-Hâcib'in tanımını daha anlaşılır bir metinle "Metbû'unda meydana gelen manayı metbû'uyla beraber sıfat terkibi haliyle mutlak delâletle yani herhangi bir özel maddeyle kayıtlanmadan gösteren tabi'dir." şeklinde ele almıştır.¹⁶ Son dönemde kaleme alınan eserlerde ise na't; "Men'ûtun niteliklerinden birisini veya men'ûtla ilişkisi olan başka bir şeyin niteliğini açıklayan, men'ûtun anlamı kendisiyle tamam olan müştak yahut müevvel isimdir."¹⁷ ifadeleriyle incelenmiştir. Başka bir tanım da "Metbû'nun veya metbû'nun ilişkili olduğu bir kelimenin özelliklerinden birini niteleyerek anlamı tamamlayan tabi'dir."¹⁸ şeklinde açıklanmaktadır.

Verilen tanımlarda genellikle na'tın müştak isim ya da müştakla te'vil edilen bir lafız olması üzerinde vurgu yapılmakta hatta te'vil yapılmayan gayrı müştak kelimenin na't olmaması gerektiği kabul edilmektedir. Muhammed

¹¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânu'l-'Arab* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1119), "na't", 6/4470.

¹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "vasf", 6/4849.

¹³ Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 117; Mutarrizî, *el-Misbâh*, 136.

¹⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Mısırî, *Katru'n-nedâ ve belli's-sadâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, 1425/2004), 266.

¹⁵ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 29; Birgivî, *İzhâru'l-esrâr*, 113.

¹⁶ Câmî, *el-Fevâid*, 327-329.

¹⁷ Nuhâs vd., *en-Nahvu'l-esâsî*, 495.

¹⁸ Fâdil Salih es-Sâmîrrâî, *Me'âni'n-nahv*, (Bağdat: Mektebetu Envâr-ı Dicle), 3/157.

b. el-Hasen er-Razî el-Esterâbâdî (öl. 688/1289) bu durumun gerekçesini, “cins isimlerin tamamı mana itibarıyla zatı gösterip sıfat itibarıyla göstermemektedir” şeklinde açıklamaktadır. Mesela cins isim olan رجل kelimesi insan ve erkek olması yönüyle zat için vaz’ edilmiştir. Na’tla kastedilen ise zat değil, manadır.¹⁹ Ancak İbnü’l-Hâcib, yaptığı na’t tanımında müştak ya da müştakla te’vil konusuna değinmediği gibi sonraki satırlarda birtakım amaçlar doğrultusunda na’tın müştak olması ile gayri müştak olması arasında fark olmadığını, her iki durumda da isimlerin na’t olabileceğini bildirmektedir.²⁰ Abdurrahmân Câmî de sonraki konularda açıklanacağı üzere İbnü’l-Hâcib’le aynı fikirde olup konuyu detaylı şekilde incelemiştir.²¹

Bu görüşlerden hareketle farklı görüşler bir araya getirildiğinde şöyle bir tanım ortaya çıkmaktadır: Na’t, “Metbû’ lafzı ya da metbû’ lafzın ilişkili olduğu başka bir lafzı niteleyerek manasını tamamlayan ve metbû’ lafzdan farklı olarak gelen müştak ya da müştakla te’vil edilen tâbi’ isimdir.” Bu tanıma göre “tâbi’” lafzıyla na’t, atıf, te’kid, bedel ve atfu beyân tanıma dâhil olmakta ancak mübtedânın haberi ve cümledeki ikinci mef’ûller tanım dışında kalmaktadır.²² “Müştak veya müştakla te’vil edilen” ifadesiyle lafzî te’kid hariç tüm tebe’î mamüller tanımdan çıkmıştır. “Metbû’unun lafzından farklı” ifadesiyle de lafzî te’kid tanım dışı kalmıştır.²³ İbn Hişâm “Müştak veya müştakla te’vil edilen” ifadesiyle lafzî te’kid dışındaki tebe’î ma’müllerin tanım haricinde kalmasına itiraz sadedinde getirilen cümlelere te’vil yoluyla cevap vermektedir. Ona göre قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ ve الصِّدِّيقُ قَالَ عُمَرُ الْفَاوِقُ cümlelerindeki bedel ya da atfu beyân olan الصِّدِّيقُ ve الْفَاوِقُ kelimeleri her ne kadar müştak kelime olsalar da her ikisi de Zeyd ve Amr isimleri gibi alem yani özel isim yerinde kullanılan lakaplardır. رَأَيْتُ كَاتِبًا شَاعِرًا cümlesindeki atfu’n-nesak (ma’tûf) olan شَاعِرًا kelimesinin müştak olma-

¹⁹ Razî, *Şerhu’r-Razî*, 1/967.

²⁰ İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 29.

²¹ Câmî, *el-Fevâid*, 325-326.

²² Razî, *Şerhu’r-Razî*, 1/968.

²³ İbn Hişâm, *Katru’n-nedâ*, 266.

sına gelince bu kelime men'ûtu hazfedilen (söylenmeyen) na'ttır. Hazfedilen men'ût ise asıl ma'tûf olan kelimedir. Kezâ örnekteki كاتباً kelimesi de gerçekte mef'ûlü bih değil, hazfedilen mef'ûlü bihin na'tıdır. Bu açıklamaya göre; verilen cümlelerin aslı شاعراً ورجلاً كاتباً رأيتُ olup كاتباً kelimesi kendisinden önce mef'ûlü bih olarak gelen رجلاً kelimesinin na'tı, شاعراً kelimesi ise kendisinden önce ma'tûf konumunda bulunan رجلاً kelimesinin na'tı olarak gelmişlerdir.²⁴ Abdurrahmân Camî ise İbnü'l-Hâcib'in yaptığı na't tanımındaki mutlak (مطلقاً) kaydının tek başına diğer tâbi'leri tanım dışı bırakacağını bildirmektedir. O, mutlak kaydını "herhangi bir özel maddeyle kayıtlanmaksızın mutlak olarak delâlet eden" şeklinde şerh etmektedir. Tebe'î ma'müllerden bedele örnek olan أعجبنى زيدٌ وعلّمه ma'tûfa örnek olan أعجبنى زيدٌ ve te'kide örnek olan جاءني القومُ كلُّهم cümlelerinde tâbi' olan lafızların metbû'larındaki manaya delâletleri söz konusu değildir. Hâlbuki na't ve men'ût arasındaki terkihi heyeti herhangi bir şekilde metbû'da meydana gelen manaya delâlet etmektedir.²⁵

Mübtedânın haberine örnek olan زيدٌ اضربه، خالدٌ لا تحنه، بكرٌ هل صرنته cümlelerinin na't ve men'ût gibi kabul edilmesine engel bulunmadığına dair bir iddia bulunmaktadır. Süyûtî (öl. 911/1505), bu iddiayı şu şekilde cevaplamıştır: Bu örneklerdeki mübtedâ ve haber ile na't ve men'ût arasında iki fark görülmektedir. a) Haberin hazfi câiz olduğu için bu cümlelerde haber hazfedilmiştir. Mesela زيدٌ اضربه cümlesinde فيه اضربه şeklinde زيدٌ مقولٌ فيه haberi takdir edilmiştir. Sıfat tamlamasında ise men'ûtu açıklayan na'tın hazfi câiz değildir. b) İtiraz olarak verilen cümlelerde mübtedânın haber konumundaki fiilin mef'ûlü bihi olarak nasb olması câizdir. Yani fiil kendisinden önceki

²⁴ İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 266-267.

²⁵ Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî, *el-Fevâidu'z-ziyâiyye Molla Câmi* (İstanbul: Şifa Yayınevi ve Matbaacılık, 2015), 326.

mübtedâda amel edebilmektedir. Sıfat tamlamasında ise na'tın men'ûtunda amel etmesi mümkün değildir.²⁶

Na't ve men'ûtla ilgili yapılan ön araştırmadan sonra çalışmada na'tın türleri incelenecektir. Terim anlamlarının ortak olması göz önünde bulundurulurken kargaşaya mahal vermemek için sıfat kelimesinin yerine na't, mevsûf kelimesinin yerine ise men'ût kelimeleri kullanılacaktır.

1.1. Arap Dili Söz Diziminde Na'tın Türleri

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere na't iki kısımdır. Bunlar: a) en-Na'tu'l-hakikî (hakikî sıfat) b) en-Na'tu's-sebebî (sebebî sıfat) şeklinde isimlendirilmektedir.²⁷ Bu şekilde yapılan taksimin yanında değişik sınıflandırmalar da yapılmış fakat bu farklı uygulamaların na't ve men'ût arasındaki uyumlara bir etkisi olmamıştır.²⁸

1.1.1. en-Na'tu'l-hakikî (Hakikî Na't):

Hakikî na't, "Na'tın, metbû'unun durumunu nitelemesine denilmektedir."²⁹ *مررتُ برجلٍ كريمٍ* cümlesinde *كريمٍ* (cömert) kelimesi na't olup kendisinden önceki metbû' olan *رجلٍ* kelimesini nitelemiştir. Hakikî na't, men'ûtunun durumunu nitelemektedir. Bu kısımda na't; metbû'uyla i'rab, ma'rifelik, nekralık, adet ve cinsiyette uyumlu olmak zorundadır.³⁰ Ancak na't olan kelimenin *صَبُورٌ، جَرِيحٌ* ve *عَلَامَةٌ* lafızları gibi müzekker ya da müennes kalıpları her zaman aynı şekilde geliyorsa na't ve men'ût arasında cinsiyet uyumu aranmamaktadır.³¹ Yani bu kelimeler ve benzerleri müzekker ve müennes men'üttan sonra her zaman

²⁶ Süyûtî, *el-Eşbâh*, 2/555.

²⁷ Nuhâs vd., *en-Nahvu'l-esâsî*, 496.

²⁸ Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akil el-Hemedânî, *el-Müsâid ulâ Teshîli'l-fevâid* (b.y.: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, t.y.), 2/219

²⁹ Câmî, *el-Fevâid*, 550; Birgivî, *İzhârü'l-esrâr*, 113; Mustafa Galâyînî, *Câmiu'd-durûs el-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006), 3/171.

³⁰ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 30.

³¹ Câmî, *el-Fevâid*, 330.

aynı kalıplarla kullanılmaktadır. Ma'rifeye muzâf olan مثل ve غير gibi kelimeler de nekra men'uttan sonra na't olarak gelmektedir. Kezâ برجلٍ حسنِ الوجهِ مررتُ örneğindeki حسنِ الوجهِ gibi lafzî izafetlere bakıldığında nekra men'uttan sonra na't olarak gelebilmektedir.³² İbnü'l-Hâcib ve Birgivî, حسنِ الوجهِ gibi tamlamaların lafzî izâfet olması sebebiyle lafızda hafiflik ifade ettiğini ancak ma'rifelik ifade etmediğini bildirmektedir.³³

Sibeveyhi'ye göre, kendisinde fiil manası bulunan ve ma'rifeye muzâf olan bir kelimenin nekra men'uttan sonra na't olarak gelmesi câizdir. مررتُ برجلٍ ضاربك örneğinde nekra men'ût olan برجلٍ kelimesinden sonra ضاربك lafzî na't olarak gelmiştir. ضارب kelimesinin ma'rife olan ك zamirine muzâf olmasıyla ma'rife olması gerekmektedir. Ancak سيضرب fiili anlamında kullanıldığı için nekra kabul edilerek برجلٍ lafzının na'tı olması câiz olmuştur.³⁴ Birgivî bu konuyu farklı bir şekilde yorumlamaktadır. O, مررتُ برجلٍ ضاربك örneğinde ضاربك tamlamasının ma'mûlüne muzâf na't olması nedeniyle lafzî izâfet kabul edildiğini dolayısıyla ma'rife değil de nekra olduğunu kabul etmektedir.³⁵ Yani Birgivî'ye göre ضاربك gibi izâfet tamlamalarına fiil anlamı yüklemeye gerek yoktur. Lafzî izâfet şeklindeki tamlamalar nekra kabul edildiği için nekra olan men'uttan sonra na't olarak gelebilmektedir.

Ma'rife isimlerden sonra sadece ma'rife isimler na't olup nekra isimlerden sonra ise sadece nekra isimler na't olabilmektedir. Çünkü ma'rife men'uttan sonra gelen na't, ma'rife men'ûtun ortaklarını ortadan kaldırmak içindir. Nek-

³² Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 1/423-424.

³³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 28; Birgivî, *İzhâru'l-esrâr*, 79.

³⁴ Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 2/18.

³⁵ Birgivî, *İzhâru'l-esrâr*, 79.

ra bir kelimeyi bu ma' rife kelimeye na' t olarak getirmek aynı isimdeki ortakları izale etmeyeceği için na' tın da men' ūtu gibi ma' rife olması şarttır. Ayrıca ma' rife ve nekra birbirine zıt iki tabiat olması nedeniyle iki zıt şeyin birbirini tamamlaması mümkün değildir.³⁶ Alem-i hâs adı verilen özel isimlerin na' tı مررثُ بزیدِ örneğinde olduğu gibi ma' rifeye muzâf bir isim, مررثُ بزیدِ مررثُ الطویلِ örneğinde olduğu şekilde kendisinde ال bulunan bir isim ya da مررثُ بزیدِ هذا cümlesinde olduğu gibi mübhem isimlerden birisi olabilmektedir.³⁷

Sibeveyhi, men' ūt ma' rifeye muzâf bir kelime olursa na' tın üç şekilde gelebileceğini bildirmektedir. a) Na' t, ma' rifeye muzâf bir kelime olabilir. Mesela مررثُ بصاحبكِ أخي زيدِ cümlesinde men' ūt olan بصاحبكِ, zamire muzâf olduğu için ma' rifedir. Sonra gelen أخي lafzı ma' rife زيد kelimesine muzâf olan na' t isimdir. b) Na' t ال (elif lâm) ile ma' rife olabilir. Örneğin بصاحبكِ الطویلِ cümlesinde ma' rife men' ūttan sonra ال (elif lâm) ile ma' rife olan الطویلِ ismi na' t olarak gelmiştir. c) Na' t mübhem isimlerden birisi olabilir.³⁸ Mesela مررثُ هذا بصاحبكِ cümlesinde mübhem isimlerden olan هذا ism-i işâret olup ma' rife na' t olarak gelmiştir.³⁹ Alem-i hâs olan isimler diğer isimlerin na' tı olmazlar. Mesela يا أيها الرجلُ زيدٌ أقبلِ cümlesinde alem-i hâs olan زيدٌ kelimesi الرجلِ kelimesinin na' tı değil atfu beyânıdır. Çünkü sıfat olmuş olsaydı zamme ile mebni

³⁶ Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezeci el-Bağdâdî, *Şerhu'l-Luma'* (Kuveyt: Silsiletu't-Turâsiyye, 1404/1984), 203.

³⁷ Sibeveyhi ismi işâretleri mübhem isimler adıyla incelemiştir. Bk. Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 2/77.

³⁸ Razî'ye göre Sibeveyhi; مررثُ برجلٍ أسدٍ cümlesinde müştak olmaması sebebiyle أسدٍ kelimesinin na' t olmasını zayıf görürken bu kısımda müştak olmayan kelimelerin na' t olmasını özellikle yazması şaşırtıcıdır. Bk. Razî, *Şerhu'r-Razî*, 1/973.

³⁹ Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 2/7.

olması ve tenvinsiz gelmesi gerekirdi. Atfu beyân olduğu için tenvinli gelmiştir.⁴⁰

Men'ût, ال (elif lââm) ile ma'rife olursa na'tın da ال ile ma'rife olması ya da başında ال bulunan bir kelimeye muzâf olması gerekir. مررتُ بِالْجَمِيلِ النَّبِيلِ ve مررتُ بِالرَّجُلِ النَّبِيلِ cümleleri bu iki kurala örnektir.⁴¹ Nekra bir na'ttan sonra ma'rife bir isme muzâf olan مثل شِبْهَهُ vb. lafızlar na't olarak gelebilir. مررتُ بِرَجُلٍ مِثْلِكَ cümlesinde ma'rife zamire muzâf olan مِثْلٍ lafzı nekire na'ttan sonra gelmiştir. Sîbeveyhi'ye göre مِثْلٍ lafzının "sen" anlamındaki كُ zamirine muzâf olması, zamirin mercî'i olan muhataba anlam yönüyle herhangi bir şey katmadığı gibi ondan herhangi bir şeyi de eksiltmemiştir. Bundan dolayı مثل vb. isimler ma'rifeye muzâf olsa da nekradan sonra sıfat olabilmektedir.⁴² İbn Cinnî (öl. 392/1002), muzâf olan شِبْهَهُ، مثل، ve مثل anlamındaki شرع lafızlarının nekradan na't olabileceğini ifade etmektedir.⁴³ شِبْهَهُ، مثل، ve غير gibi kelimeler son derece belirsiz olup başka şeylerle benzerlik anlamı çok fazladır.⁴⁴ Buna benzer şekilde حَسَنَةُ الْوَجْهِ مررتُ بِامْرَأَةٍ حَسَنَةِ الْوَجْهِ nekra men'ût konumundaki بِامْرَأَةٍ lafzından na't olmuştur. Sîbeveyhi, bu örnekte ma'rife olan حَسَنَةُ الْوَجْهِ izâfet tamlamasının nekradan na't olduğunu söylemektedir.⁴⁵ Ancak Birgivî bu şekil tamlamaların lafzî izâfet olduğunu ve mari-

⁴⁰ Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*, 2/12.

⁴¹ Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*, 2/7.

⁴² Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*, 1/423.

⁴³ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*, thk. Semih Ebû Muğlî (Amman: Dâiratu'l-Mektebât, 1988), 66.

⁴⁴ Ukberî, *Şerhu'l-Luma'*, 211.

⁴⁵ Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*, 1/424.

felik değil nekralık ifade ettiğini, izâfet-i lafziyyenin kullanımında lafızda hafiflik amaçlandığını belirtmektedir.⁴⁶

1.1.2. en-Na'tü's-Sebebî (Sebebî Na't - Dolaylı Na't)

Sebebî na't, "Men'ûtta sonra gelen ve men'ûtla ilişkisi olan şeyin niteliğini gösteren na'ttır."⁴⁷ Sibeveyhi, sebebî na'tı " هَذَا بَابٌ مَا يَجْرِي عَلَيْهِ صِفَةٌ مَا كَانَ مِنْ سَبَبِهِ " (Na't olan şeyin kendisinden sonra geldiği ismi değil de o ismin sebebini nitelemesi) başlığıyla ele almıştır. مررتُ بِرَجُلٍ ضَارِبٍ أَبُوهُ cümlesinde ضَارِبٍ kelimesi kendisinden sonra geldiği رَجُلٍ kelimesini değil de onun sebebi olan أَبُوهُ tamlamasının durumunu nitelemiştir.⁴⁸ İbnü'l-Hâcib sebebî na'tı "Men'ûtun, müte'allıklının durumuyla nitelenmesi" şeklinde açıklamıştır.⁴⁹ Na't kendisinden sonra gelen zâhir ismi, fâil alıp raf' ederse⁵⁰ diğer bir ifadeyle na't men'ûtun değil de men'ûtun ilişkili olduğu kendisinden sonraki ismi, i'tibarî olarak vasıflarsa sebebî na't olur.⁵¹ مررتُ بِرَجُلٍ حَسَنٍ غَلَامُهُ na't olan حَسَنٍ kelimesi men'ût olan رَجُلٍ kelimesinin değil de men'ûtun müteallikı olan غَلَامُهُ kelimesini nitelemiştir. Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî (öl. 905/1499) sebebî na'tı "el-vasfu'l-mecâzî" adıyla incelemektedir.⁵²

Sebebî na'tta na'tın men'ûtuyla i'rab, ma'rifelik ve nekralıkta uyumlu olması şarttır. Na't ve sebebînin uyumlu olması gereken yerler ise fiilin fâiliyle uyumlu olması gereken yerlerle aynıdır.⁵³ Yani na't olan kelimenin müte'allikı olan fâiline bakılır. Fâil müfred, müsennâ ya da cemi olsa da na't her zaman müfret olarak gelir. Kezâ fâil müzekker veya hakikî müennes olursa fiilin fâile

⁴⁶ Birgivi, *İzhâru'l-esrâr*, 79.

⁴⁷ Nuhâs vd., *en-Nahvu'l-esâsî*, 497.

⁴⁸ Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 2/18.

⁴⁹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 30.

⁵⁰ İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 267.

⁵¹ Câmî *el-Fevâid*, 331.

⁵² Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/110.

⁵³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 30.

uyumlu olması gibi na't da müte'allıkına uyumlu bir şekilde müzekker ya da müennes olarak gelmek zorundadır.⁵⁴ Buna مرثٌ برجلين قائم أبواهما ve مرثٌ قائم أباءهما cümlelerini örnek olarak verebiliriz. Bu cümlelerde na't olan قائم kelimesinin fâili olan أبواهما ve أباءهما kelimeleri tesniye ve cemi oldukları halde fiil-fâil uyumunun bir gereği olarak müfred halde gelmişlerdir.⁵⁵ Na'tın birden fazla olması durumunda birinci na'tta geçerli olan tüm uyumlar sonraki na'tlar için de aynen geçerlidir. Mesela جاءني الرجلُ العالمُ الفاضلُ cümlesinde العالمُ kelimesi الرجلُ kelimesinden sonra peş peşe iki ayrı na't halinde gelmiş ve her yönüyle men'ûta tabi olmuşlardır.⁵⁶

Ebü'l-Bekâ el-Ukberî'ye göre na't, müfred (muzâf olmayan) na't ve muzâf na't şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Muzâf na't, ma'rifeye ya da nekraya muzâf olmaktadır. Ma'rifeye muzâf olan na't ise müte'arraf (belirtili) veya gayrı müte'arraf (belirtisiz) halde gelmektedir. حَسَّنُ الْوَجْهَ ve بِرَجُلٍ غَيْرِكَ، وَأَخَّرَ مِثْلِكَ tamamları gayrı müte'arraf olan sifata örnek olarak verilmiştir.⁵⁷ Ukberî'nin gayrı müte'arraf muzâf olan na'tı gösteren bu örnekleri İbnü'l-Hâcib ve Birgivî'nin lafzî izâfet olduğu için ma'rifelik ifade etmediğini söylediği ve Sibeveyhi'nin fiile benzediği için nekra olur dediği kısımların örnekleridir.⁵⁸

İbn Hişâm'a göre, eğer sebebî na't zâhir ismini raf' eden bir isim olursa irab, ma'rifelik ve nekralık konusunda men'ûtuyla uyumlu olmalıdır. Bunun yanında müzekker ve müenneslik yönüyle kendisinden sonraki zâhir isimle uyumlu olması şarttır. Ayrıca zâhir ismi, fâili olarak alan fiillerin daima müfred olmasının gerektiği gibi bu na't isim de sadece müfred olarak gelmelidir.⁵⁹

⁵⁴ İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 267; Câmî, *el-Fevâid*, 330.

⁵⁵ İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 285.

⁵⁶ Birgivî, *İzhâru'l-esrâr*, 113.

⁵⁷ Ukberî, *Şerhu'l-Luma'*, 203.

⁵⁸ Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 1/423-424; İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 28; Birgivî, *İzhâru'l-esrâr*, 79.

⁵⁹ İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 269.

1.2. Na'tın i'rabı

Na'tın âmili aynı zamanda metbû'un da âmilidir.⁶⁰ Sibeveyhi'ye (öl. 180/796) göre na'tın i'rabının men'ûtun i'rabı gibi olmasının sebebi, na't ve men'ûtun beraberce tek bir isim gibi olmasıdır. مرثٌ برجلٍ ظريفٍ örneğinde na't olan ظريفٍ (hoş) ile men'ût olan برجلٍ (adam) kelimeleri tek bir isim gibi kabul edildiği için na'tın i'rabı men'ûtu ile aynı olmuştur. Bu cümleyi söyleyen kimse herhangi bir adamı değil hoş olan bir adamı kastetmektedir. Örnekteki رجل kelimesi nekra bir isimdir. Men'ûtu olan ظريف kelimesiyle beraber yine nekra'dır. Ancak tek başına kullanılmasıyla men'ûtuyla beraber kullanılması arasında fark vardır. رجل kelimesi insanoglu içerisindeki tüm erkekleri kapsarken رجل ظريف şeklinde na'tıyla beraber geldiğinde hoş adamları kapsamaktadır.⁶¹ Na't sayısı birden fazla olsa da tüm na'tların i'rabı men'ût olan kelimenin ayrıntısı olmalıdır.⁶² Tek bir şeyin ismi gibi olmasından dolayı na't ve men'ûtun ayrılması yani ikisinin arasına başka bir kelimenin girmesi câiz değildir.⁶³

Na'tın irabının men'ûtuyla aynı olması konusunda هذا جحرٌ ضبٌّ حربٌ (Bu, harap olan bir kertenkele deliğidir) cümlesi itiraz olarak getirilmiştir. Yapılan itiraza göre cümlede na't konumunda gelen حربٌ kelimesi men'ûtu olan جحرٌ kelimesinin merfû' irabına uymamış ve mecrûr irab alameti olan kesra hareke ile söylenmiştir. İbn Hişâm bu itiraza şu şekilde cevap vermektedir: Öncelikle Arapların çoğu cümledeki na'tı men'ûtunun i'rabı gibi حربٌ şeklinde merfû' olarak okumaktadır. Kaldı ki bu kelimenin kesra hareke ile okunma-

⁶⁰ Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/107.

⁶¹ Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 1/321-322.

⁶² Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 1/321-322.

⁶³ Süyûtî, *el-Eşbâh*, 2/554; Kaya, *el-Ezhar fi şerhi'l-İzhar*, 554.

sında bir problem yoktur. Çünkü azınlık olsa da bu na'tı حَرْبٍ şeklinde mecrûr olarak kesra ile okuyan Araplar, bu kelimeyi muzâfun ileyh olmasından dolayı mecrûr olan ضَبٌّ kelimesine komşu (cerri civâr) olduğu için ضَبٌّ kelimesi gibi kesra hareke ile okumuşlardır.⁶⁴

Men'ûtun bilindiği durumda na'tın i'rabının men'ûtle uyumlu olması da olmaması da câiz görülmüştür. (→) الحمد لله الحميد örneğinde الحميد kelimesinin أَمْدَحُ fiili takdir edilmesiyle mef'ûlü bih olarak mansûb olması, هُوَ zamirinin takdir edilmesiyle haber olarak raf' olması ve الله lafzının na'tı olması nedeniyle cer olması câizdir.⁶⁵ Ayrıca Sibeveyhi bazı Arapların ربِّ العالمين cümlesinde na't olan ربِّ kelimesini cer değil de medih makamında nasb okuduklarını söylemiştir.⁶⁶ Günümüz Arapçasında da birçok yerde na'tın men'ûta i'rab yönüyle uymadan kullanıldığı görülmektedir.⁶⁷

Kezâ cinsini nefy için olan لا harfinden sonraki mebnî ismin na'tı olan kelime müfred (muzâf ve şibh-i muzâf olmayan) ve لا harfinin ismine bitişik şekilde gelirse fetha ile mebnî olabilmektedir.⁶⁸ لا رجلٌ ظريفٌ cümlesindeki ظريفٌ kelimesi fetha harekeyle mebnîdir. Çünkü burada na't ve men'ût aynı şeyi göstermiş ve bitişik olarak gelmiştir.⁶⁹ Ayrıca burada na't olan ظريفٌ kelimesinin raf' ve nasb konumlarında mu'rab olması da mümkündür.⁷⁰ Na'tın

⁶⁴ İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 268.

⁶⁵ Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/123; İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 279.

⁶⁶ Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/126.

⁶⁷ Sâmîrrâî, *Me'âni'n-nahv*, 3/167.

⁶⁸ Birgivi, *İzhâr*, 136.

⁶⁹ Şamil Şahin, *Yenâbî'u'l-elfâz şerhu'l-izhâr fi 'ilmi'n-nahvi'l-'arabî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2007), 264.

⁷⁰ Birgivi, *İzhâr*, 136.

uzak mahalli olan mübtedâya itibarla merfû' olması, lafızdaki haline ya da yakın mahalli olan لا harfinin ismine itibarla da merfû' olması câiz görülmüş-tür.⁷¹

Kezâ kıraat imamlarının çoğu *حَمَالَةَ الحَطْبِ وَأَمْرَأَتَهُ*⁷² ayetindeki *حَمَالَةَ* kelimesini na't olması sebebiyle menûta uygun olarak raf' okumuş, İmam Âsım (öl. 127/745) gibi bazı âlimler ise zem makamında mef'ûlü bih olduğu için nasb okumuştur.⁷³

مررتُ بزيدِ المسكينِ cümlesinde na't olan *المسكينِ* kelimesi men'ûtuna uyum sağlayarak cer harekeyle, *هو المسكينُ* takdirinde mübtedânın haberi olarak raf' harekeyle ve *أَرْحَمُ* fiilinin takdiriyle mef'ûlü bih olarak nasb harekeyle okunması câizdir. *مررتُ بزيدِ التاجرِ* cümlesinde na't olan *التاجرِ* kelimesinin cer olması, *هو التاجرُ* takdiri ile mübtedânın haberi olarak raf' olması ve *أَغْنِي* fiilinin takdiri ile mef'ûlü bih olarak nasb olması câizdir.⁷⁴

1.3. Na'tın Anlam Açısından Cümledeki Fonksiyonu

Na'tta esas olan men'ûtunu izah ve tahsîs için gelmesidir. Asıl anlamı olan bu iki maddenin dışında mecaz yoluyla farklı anlam ve amaçlar için kullanılabilmektedir.⁷⁵ Bu amaçların başlıcaları şu şekildedir:

a) Na't men'ûtu tahsîs sadedinde yani metbû'un nekra olduğu durumlarda men'ûtun ortaklarını azaltmak (taklîlu's-şurekâ') için gelir. *مررتُ برجلٍ كاتبٍ* örneğinde *رجلٍ* kelimesi erkek cinsinin tamamını kapsarken *كاتبٍ* ke-

⁷¹ Şâhin, *Yenâbî'u'l-elfâz*, 264; Süleyman Can, "İmam Birgivî'nin Mebniyyât Taksimi", *İmam Birgivî ve Arap Diline Katkıları*, ed. Recep Kırıcı (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 75.

⁷² Tebbet 111/4.

⁷³ İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 270; Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/126.

⁷⁴ İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 286.

⁷⁵ Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/107.

limesinin na't olarak gelmesiyle yazı yazmayan erkekler belirsiz erkek sayısından düşerek tahsis olmuştur.⁷⁶ Bazı kaynaklar bu maddenin açıklamasında "ortaklığı azaltmak içindir" diyerek daha basit bir ifade kullanmaktadır.⁷⁷

b) Na't men'ûtu tevzîh (açıklamak) için gelir. Na't men'ûtun ma'rife olduğu durumlarda men'ûtun ortaklarını azaltmak için gelir.⁷⁸ مررتُ بِمُحَمَّدِ الْحَيَّاطِ örneğinde na't olan مُحَمَّد lafzı ma'rife olmasına rağmen sayısı birden fazladır. الْحَيَّاط lafzı na't olarak gelince adı Muhammed olan ancak terzi olmayan şahıslar sayıdan düşerek mana daha da açık hale gelmiştir.⁷⁹

c) Na't men'ûtu sadece senâ ve medih (övme) için olur. Na't, men'ûtun muhatap tarafından bilindiği ve açıklamaya gerek olmadığı durumlarda tahsis ve tevzîh manasını kastetmeksizin medih ve senâ için gelir.⁸⁰ Mesela سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى⁸¹ yetinde men'ût olan رَبِّكَ muhatap tarafından bilindiği için na't olan الْأَعْلَى kelimesi men'ût olan رَبِّ kelimesini medih için gelmiştir.⁸²

d) Na't, men'ûtu sadece zem (kötüleme)⁸³ ya da tahkîr (küçük düşürme) için gelir. Men'ûtun muhatap tarafından bilinmesi sebebiyle başka birinden ayırma kastı olmadan na'tın men'ûtu kötülemek için getirilmesidir. أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ örneğinde men'ût olan الشَّيْطَانِ muhatap tarafından bilinip na't olan الرَّجِيمِ kelimesi men'ûtu kötülemek için getirilmiştir.⁸⁴

⁷⁶ Razî, *Şerhu'r-Razî*, 1/971; Câmî, *el-Fevâid*, 326.

⁷⁷ Ukberî, *Şerhu'l-Lumâ'*, 205.

⁷⁸ İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 267; Câmî, *el-Fevâid*, 326.

⁷⁹ Sâmerriâi, *Me'âni'n-nahv*, 3/157.

⁸⁰ Razî, *Şerhu'r-Razî*, 1/972; Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/107; Câmî, *el-Fevâid*, 326.

⁸¹ el-A'lâ 87/1.

⁸² Sâmerriâi, *Me'âni'n-nahv*, 3/157.

⁸³ Razî, *Şerhu'r-Razî*, 1/972; Câmî, *el-Fevâid*, 326.

⁸⁴ Câmî, *el-Fevâid*, 326.

e) Na't, men'ûta terahhum için yani men'ûta acındığını göstermek için gelir.⁸⁵ المسكينَ اللهم ارحم عبدك المسكينَ örneğinde cümleyi söyleyen kimse na't olan المسكينَ (zavallı, fakir) kelimesini Allah'ın kulu anlamındaki men'ûta acındığını göstermek için getirmiştir.

f) Na't, men'ûtu te'kid için⁸⁶ yani men'ûtun anlamını pekiştirmek için gelir. فإذا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةً وَاحِدَةً⁸⁷ ayetinde men'ût olan نفخة kelimesi ile mana anlaşıldığı halde manayı pekiştirmek için na't olan واحدة kelimesi getirilmiştir.⁸⁸ Metbû'daki manayı açıklayan tâbî' metbû'u şümul ve kapsama yönüyle açıklarsa bu tâbî'nin konumu na't değil te'kidir. جاءني الرجالان كِلاهما örneğinde tâbî' olan كِلاهما lafzı metbû' olan الرجالان kelimesini şümul yönüyle açıkladığı için te'kidir.⁸⁹

g) Na't men'ûtu tebcîl ve ta'zîm (saygı) için gelir. Şâir er-Râ'î en-Numeyrî'nin (öl. 97/716) divanındaki şu beyt bu anlamdadır.

فَأَوْمَأْتُ إِيمَاءً حَفِيًّا حَبْتَرٍ وَلِلَّهِ عَيْنَا حَبْتَرٍ أَيَّمَا فَتَى

Gizlice Habter'e işaret ettim (hemen anladı). Hapter'in gözlerine bravo! (Habter) nasıl bir gençmiş!

Bu beyitte حَبْتَرٍ kelimesinden sonra na't olarak gelen أَيَّمَا فَتَى tamlaması ta'zîm ve tebcîl anlamı için kullanılmıştır.⁹¹

⁸⁵ Razî, Şerhu'r-Razî, 1/972

⁸⁶ Câmî, el-Fevâid, 326.

⁸⁷ el-Hâkka 69/13.

⁸⁸ Câmî, el-Fevâid, 326

⁸⁹ Razî, Şerhu'r-Razî, 1/972.

⁹⁰ Ebû Cendel (Ebû Nûh) Ubeyd b. Husayn b. Muâviye b. Cendel en-Nümeyrî, Dîvânu'r-Râ'î en-Numeyrî, (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.), 36.

⁹¹ Ukberî, Şerhu'l-Luma', 203.

ğ) Na't ta'mim için yani men'ûtun anlamını genele yaymak için gelir. إنَّ العاصين و العاصين الله يَرْزُق عباده الطَّائِعِينَ و العاصين misalinde na't olan العاصين و العاصين ifadelerinin gelmesi Allah'ın rızık vermesinin hem itaatkar hem de isyankar kulları kapsadığını göstermektedir.⁹²

i) Na't tafsil yani men'ûtla ilgili detaylar için gelir. مررتُ بثلاثة رجالٍ كاتبٍ و شاعرٍ، و فقيهٍ و شاعرٍ و فقيهٍ örneğinde na't olan فقيهٍ و فقيهٍ و شاعرٍ و شاعرٍ kelimeleri, men'ût olan رجالٍ بثلاثة رجالٍ terkibi ile ilgili detayları açıklamaktadır.⁹³

j) Na't ibhâm için yani men'ûtun anlamının kapalı olduğuna işaret için gelir. كَثِيرَةٌ تصدَّقتْ بِصَدَقَةٍ كَثِيرَةٍ cümlesinde, konuşan kimse na't olarak getirdiği كَثِيرَةٌ kelimesini muhatabın çok sadaka verdiğini haber vermek için değil de verilen sadakanın miktarının belli olmadığını kast etmek için söylemiştir. Yani konuşan kimse burada muhataba sadakayı çok mu az mı verdiğini sormakta ve bunun açıklanmasını istemektedir.⁹⁴

1.4. Lafız İtibarıyla Na't'ın Çeşitleri

Lafız itibarıyla na't üç kısımda değerlendirilmektedir. a) Müfred na't. b) Cümle na't. c) Şibh-i cümle na't.⁹⁵

1.4.1. Müfred Na't

Müfred na't, cümle ya da şibh-i cümle olmayan na't türüdür.⁹⁶ Na'tın müfred olması durumunda müştak (türemiş kelime) olması esastır. Mesela مررتُ برجلٍ ضاحِكٍ cümlesinde na't olan ضاحِكٍ lafzı ismi fâil olup müştak bir kelimedir.⁹⁷ Ancak na'tın müştak isim ya da müştakla te'vil edilen bir isim

⁹² Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/109; Sâmer râî, *Me'âni'n-nahv*, 3/158.

⁹³ Sâmer râî, *Me'âni'n-nahv*, 3/158.

⁹⁴ Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/109; Sâmer râî, *Me'âni'n-nahv*, 3/158.

⁹⁵ Nuhâs vd., *en-Nahvu'l-esâsî*, 499.

⁹⁶ Nuhâs vd., *en-Nahvu'l-esâsî*, 499.

⁹⁷ Sâmer râî, *Me'âni'n-nahv*, 3/158; Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/499.

olması nahiv ilminde ihtilaflı bir husustur. Konuyla ilgili genel kanaat, na't olan ismin müştak isim ya da müştakla te'vil edilen bir kelime olmasıdır. Bunun gerekçesi cins isimlerin mana yönüyle zatı ifade edip sıfatı belirtmemesidir.⁹⁸ Sîbeveyhi; مررتُ برجلٍ أسدٍ cümlesinde müştak olmaması sebebiyle أسدٍ kelimesinin na't olmasını zayıf görürken⁹⁹ daha sonra gelen âlimlerden İbnü'l-Hâcib ise Sîbeveyhi ve diğer âlimlerin genel kanaatinden farklı olarak, metbû'da meydana gelen manayı gösteren bir amaca binâen na'tın müştak olması ile gayrı müştak olması arasında fark olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁰

Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî de İbnü'l-Hâcib gibi na'tın müştak ya da gayrı müştak olabileceğini bildirmekte ve na't olarak kullanılan dört farklı madde den bahsetmektedir. a) Na't müştak isim olur. Müştak isimle kastedilen ismi fâil, ismi mef'ûl, sıfatı müşebbehe ve ismi tafdil gibi hades (fiil) ve hadesin sahibini (fâil) gösteren isimlerdir.¹⁰¹ b) Na't anlam yönüyle müştak isimlere benzeyen gayrı müştak isim olur. Bununla kastedilen kelimeler; ismi işaretler, nekra isimden sonra na't olan ذِي - ذُو ve ismi mensûblardır. c) Na't cümle olur. d) Na't sülâsî mücerred fiillerden ya da mezid fiillerden mastar gayrı mîmî (mimsiz mastar) olur.¹⁰²

Abdurrahmân Câmî, İbnü'l-Hâcib'in gayrı müştak olduğu halde na't olanlar grubunda saydığı örnekleri tek tek değerlendirmiştir. O da İbnü'l-Hâcib gibi gayrı müştak na'tları umumî ve hususî kullanılan lafızlar şeklinde iki kısımda değerlendirmiştir. Umumî kullanılan yani her türlü kullanımda na't olması câiz olan تَمِيمِي kelimesi herhangi bir zatın Temîm kabilesine mensubiyetini göstermektedir. Kezâ ذُو مَالٍ lafzı da mal sahibi bir kişiyi ifade etmekte ve her türlü kullanımda na't haliyle kullanılabilir.¹⁰³ Hususî kullanılan yani bir mananın herhangi bir zat üzerinde meydana geldiğini gös-

⁹⁸ Razî, *Şerhu'r-Razî*, 1/967.

⁹⁹ Razî, *Şerhu'r-Razî*, 1/973.

¹⁰⁰ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 29.

¹⁰¹ Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/499.

¹⁰² Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/117.

¹⁰³ Câmî, *el-Fevâid*, 327-328.

teren bazı kullanımlarda gayrı müştak kelime na't olabilmektedir. Ancak bu kelime zat üzerinde mananın bulunduğunu göstermiyorsa na't olması câiz değildir.¹⁰⁴ İbnü'l-Hâcib bu kısma *مررتُ بمررتُ برجلٍ أيِّ رجلٍ، مررتُ بهذا الرجلِ* ve *مررتُ بهذا* örneklerini delil olarak göstermiştir.¹⁰⁵ Abdurrahmân Câmî ise bu örnekleri İbnü'l-Hâcib'ten farklı değerlendirmiştir. Ona göre *مررتُ برجلٍ أيِّ رجلٍ* örneğindeki *أيِّ رجلٍ* terkihi "*olgun adamlık*" manasına delâlet ettiği için na't olmaktadır. Ancak *أيُّ رجلٍ* cümlesinde *أيُّ رجلٍ* terkihi "*hangi adam?*" anlamında olduğu için bu terkihin na't olması mümkün değildir. *مررتُ بهذا* örneğinde *هذا* kelimesi müphem (belirsiz) bir zatı gösterirken *الرجلِ* kelimesi muayyen (belirli) bir zatı göstermektedir. Bundan dolayı *الرجلِ* kelimesinin ismi işâret olan *هذا*'nin na'tı olarak gelmesi câizdir. Sibeveyhi ise *الرجلِ* kelimesinin bedel ya da atfu beyân olması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁶ *مررتُ بزيدٍ* örneğinde ise *هذا* kelimesinin *زيدٍ*'in zatında bulunan manayı göstermesi sebebiyle na't olması câizdir.¹⁰⁷

Na't, *ال* manasına olan ismi mevsûl olarak gelebilir. *أحبُّ الرجلَ الذي يفي* örneğinde *الذي يفي* sıfat olarak gelmiş ve *بوعده* takdiriyle başında *ال* bulunan ismi fâil anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁸ Na't kemâl manası için olan *أيِّ* ve *أيما* lafızları olur. *مررتُ برجلٍ أيِّ رجلٍ و أيما رجلٍ* cümlesinde na't olan

¹⁰⁴ Câmî, *el-Fevâid*, 328.

¹⁰⁵ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 29.

¹⁰⁶ Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, 2/81.

¹⁰⁷ Câmî, *el-Fevâid*, 328.

¹⁰⁸ Nuhâs vd., *en-Nahvu'l-esâsi*, 500.

أَيُّ lafzına kemâl manasına olan أَيُّ (أَيُّ الْكَمَالِيَّةِ) denir. Bununla ileri derecede övgü manası kastedilir. Bu kelimenin men'ûtu nekra olur.¹⁰⁹ Ma'rifeye muzâf olan جَدِّ، كَلِّ، ve حَقِّ lafızları na't olarak gelebilir. Bu lafızların na't olması men'ûtun mükemmellik manasına mübalağa katmak içindir.¹¹⁰ Adet isimlerinin de na't olması mümkündür. قَرَأْتُ فُصُولاً خَمْسَةً مِنَ الْكُتُبِ cümlesinde خَمْسَةً kelimesi adet ismi olup kendisinden önceki nekra isimden na't olmuştur.¹¹¹

Na't mastar olur. Araplar çoğu zaman mastarla na't yaparlar. هُوَ رَجُلٌ عَدْلٌ هو رجلٌ عَدْلٌ misallerinde mastarlar ism-i fâil anlamında te'vil edilmişlerdir. Mastarla na't yapıldığı yerlerde mastarın müfred ve müzekker olması gerekmektedir.¹¹² Nahiv âlimleri mastarın na't olması ile ilgili üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir. a) Mastar müştak bir kelimeyle te'vil edilir. Mesela هُوَ رَجُلٌ زُورٌ cümlesinde na't olan زُورٌ kelimesi müştak olan ismi fâil olan زَائِرٌ ile te'vil edilir. b) Mastardan önceki muzâf bir kelimenin hazfedilmesi sebebiyle muzâf isim takdiriyle زُورٌ ذُو زُورٌ şeklinde bir te'vil yapılır. c) Başka bir görüşe göre mastarın na't olduğu durumda te'vil de hazif de yoktur. Mastar mübalağa manası için na't olmuştur. En fazla kabul gören görüş de budur.¹¹³

1.4.2. Cümle Na't

Na'tın cümle olabilmesi için üç şart bulunmaktadır. a) Men'ût nekra olmalıdır. b) Na't olan cümlenin haber cümlesi olması şarttır. c) Na'tı men'ûta bağlayan gizli (müstetir) ya da açık (zâhir) bir zamir bulunmalıdır.¹¹⁴ Modern dönem nahiv eserlerinde na'tın cümle olabilmesi için men'ûtun cümlede zikredilmesinin gerektiği şeklinde dördüncü bir şart daha olduğu ifade edilmek-

¹⁰⁹ Ukberî, *Şerhu'l-Luma'*, 159.

¹¹⁰ Sâmerrâî, *Me'âni'n-nahv*, 3/160.

¹¹¹ Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/500.

¹¹² Ezherî, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*, 2/117; Sâmerrâî, *Me'âni'n-nahv*, 3/164.

¹¹³ Sâmerrâî, *Me'âni'n-nahv*, 3/164.

¹¹⁴ Nuhâs vd., *en-Nahvu'l-esâsî*, 501.

tedir.¹¹⁵ Bu şartların tafsilâtı şu şekildedir: Nekra isimden sonra haber cümlesi na't olabilmekte ve bu durumda men'ûta dönen bir zamir gerekmektedir. Çünkü haber cümleleri nekra isim hükmünde olup metbû'undaki manayı ifade konusunda nekra isim gibidir. Emir, nehiy ve istifhâmla kurulan inşâ' cümleleri ise ancak te'vil edilirse nekra ismi nitelemektedir.¹¹⁶ Süyûtî gibi âlimler na'tta amacın men'ûtun izahı ve beyanı olduğunu, inşâ' cümlelerinde ise izah ve beyan anlamı olmadığı için na't olamayacağını bildirmiştir.¹¹⁷ Mesela *هَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبْرُكٌ*¹¹⁸ ayetinde *أَنْزَلْنَاهُ* cümlesi na't olarak gelmiş ve men'ût olan *كِتَابٌ* kelimesini beyan etmiştir. İbnü'l-Hâcib ve Abdurrahmân Câmî, haber cümlesi olmasına rağmen isim cümlesinin na't olduğu hususuna örnek vermemiş, şibh-i cümlenin de na't olması ile ilgili herhangi bir şey söylememişlerdir.

Haber cümlesinin nekra kelimedenden na't olduğu durumlarda na't olan cümlede nekra men'ûta dönen bir zamir şarttır. *جَاءَنِي رَجُلٌ قَامَ أَبُوهُ* örneğinde na't olan *قَامَ أَبُوهُ* cümlesinde men'ûtu olan *رَجُلٌ* kelimesine dönen (هُ) zamiri gelmiştir.¹¹⁹ Karine bulunduğu durumlarda bu zamirin hafzedilmesi de mümkündür.

*وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ*¹²⁰ ayetinde nekra isim olan *جَنَّاتٍ* kelimesi men'ût, *تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ* cümlesi ise fiil cümlesi olup na'ttır. *تَجْرِي*deki (ها) zamiri ise men'ût olan *جَنَّاتٍ* kelimesine dönen zamirdir. İnşâi cümleler ancak uzak te'vil yapıldığı durumda na't olabilmektedir. *جَاءَنِي*

¹¹⁵ Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/473.

¹¹⁶ Câmî, *el-Fevâid*, 326; Süyûtî, *el-Eşbâh*, 2/554; Kaya, *el-Ezhar fi şerhi'l-İzhar*, 554.

¹¹⁷ Süyûtî, *el-Eşbâh*, 2/554; Sâmerrâî, *Me'âni'n-nahv*, 3/16.

¹¹⁸ el-En'âm 6/92.

¹¹⁹ Birgivi, *İzhâru'l-esrâr*, 113.

¹²⁰ et-Tevbe 9/72.

إِضْرِبْهُ misalinde بالضربِ لأنَّ يُؤمر بالضربِ şeklinde te'vil yapılarak inşa cümlesi na't olur.¹²¹

Cümlelerin na't olduğu yerlerde na't ve men'ûtu birbirine bağlamak için nekra isme dönen bir zamir olması gerekir. Ma'rife kelimeler cümle ile nitelemez. Çünkü cümleler nekra ile te'vil edilir ve nekra olan kelimeleri niteler. Mesela رأيتُ طفلاً ييكي cümlesinde, na't olan ييكي cümlesi ismi fâil olan باكي lafzı ile te'vil edilir.¹²²

1.4.3. Na'tın Şibh-i Cümle Olması

Şibh-i cümle “Haber, hal, sıla veya na't gibi konumlarda bulunan zarf ya da câr-mec-rûr gibi söz öbeklerine denilmektedir.” Bu konumlarda şibh-i cümleye bir müte'allak takdir edilmektedir. Takdir edilen müte'allak, Basra âlimlerine göre fiil, Kûfe âlimlerine göre isimdir.¹²³

Şibh-i cümlelerin na't olması iki şekildedir. Şibh-i cümle ya zarf olur ya da câr-mecrûr olur. Bunların na't olabilmesi için iki şartın yerine gelmesi gerekmektedir. a) Mana tam olmalı yani anlaşılır olmalıdır. Mananın anlaşılması izâfetle olabilir. İzâfet dışında ayrıca sayıyla ya da yeni bir amacı gerçekleştiren farklı bir şeyle kayıtlanarak manası anlaşılır olmalıdır. b) Men'ûtun nekra-i mahza olması şarttır.¹²⁴ أَقْبَلَ رَجُلًا فِي سَارَةِ ve أَقْبَلَ رَجُلًا فَوْقَ الْجَبَلِ örneklerinde men'ût olan رَجُلًا nekra olmuş, na't olan سَارَةِ فِي şibh-i cümlesinde فِي harfi cerri

¹²¹ Câmî, *el-Fevâid*, 327; Sâmerriâi, *Me'âni'n-nahv*, 3/166.

¹²² Sâmerriâi, *Me'âni'n-nahv*, 3/166.

¹²³ Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Ali b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî* (Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 1/231; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Misrî, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1991), 2/515-516; Mehmet Gürbüz, “Birgivi'nin Nahiv Düşüncesinde Zarflar”, *İmam Birgivi ve Arap Diline Katkıları*, ed. Recep Kırıcı (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 89.

¹²⁴ Nuhâs vd., *en-Nahvu'l-esâsi*, 503; Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/476.

سَارَّةٌ (sevinçli) kelimesi ile kayıtlanmıştır. Keza فوق الجبل şibh-i cümlesinde na't olan فوق zarfı سَارَّةٌ lafzına muzâf olarak gelmiştir.¹²⁵

1.5. Na't Olan Kelimelerin Birbirine Atıf Yapılması

Na'tların biribirine atıf yapılması mümkündür. Mesela مررتُ برجلٍ كريمٍ ومررتُ برجلٍ كريمٍ و شاعرٍ و خطيبٍ cümlesinde na't olan kelimelerin شاعرٍ خطيبٍ şeklinde atıflı olarak söylenmesi mümkündür. Bu örnekte na't olan kelimeler و harfiyle men'ût üzerine atfedilmişlerdir. Na'tlar arasında tertip ve takip manaları olursa فَا harfiyle atıf yapılması caizdir. Mesela والمرسلاتُ عرفاً فالعاصفاتُ¹²⁶ kelimesinden والمرسلاتُ ayetlerinde عصفاً والناشراتُ نشرأً فالفاراتُ فرقاً فالملقياتُ ذكراً sonra gelen ve başında فا bulunan bütün kelimeler المرسلاتُ kelimesinin na'tı durumundadır. Eğer na'tların arasında tertip ve terâhî olursa o zaman ثمَّ ile atıf yapılmaktadır. مررتُ برجلٍ أعانني ثم أكرمني örneğinde olduğu gibi. Yine manalara ve maksada uygun olarak na'tlar arasındaki atıflarda لا، أو vb. atıf harfleri kullanılabilir.¹²⁷

1.6. Na't ve Men'ûtun Hazfedilmesi

Muhatap tarafından bilinmesi durumlarında na'tın hazfedilmesi mümkündür. كلِّ سفينةٍ صالحةٍ وكان وراءهم ملكٌ يأخذُ كلَّ سفينةٍ غصباً¹²⁸ ayetinin takdiri şeklindedir. Bu ayette kralın sağlam olmayan gemiyi almasında bir fayda ol-

¹²⁵ Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/476.

¹²⁶ Mürselat 77/5-10.

¹²⁷ Sâmerri, *Me'âni'n-nahv*, 3/173.

¹²⁸ el-Kehf 18/79.

mayacağı bilindiği için na't olan *صالحه* kelimesi zikredilmemiştir.¹²⁹ Na'tın men'üttan daha fazla bilindiği durumlarda men'ütun hazfedilmesi câizdir. جاء الفارسُ örneğinde men'üt olan الرجلُ kelimesi hazfedilmiştir. Mef'ûlü mutlak olduğu durumlarda men'ütun hazfedilmesi ve na'tın onun yerine mef'ûlü mutlak olması câizdir. جلسْتُ أحسنَ الجلوسِ örneğinde mef'ûlü mutlak olan men'üt isim جُلُوساً lafzı hazfedilmiştir. Müfred, cümle veya şibh-i cümle olan na'tın men'üt makamında gelmesinin mümkün olduğu her yerde men'ütun hazfi câizdir.¹³⁰ Na't ve men'ütun varlığını gösteren karine bulunduğu durumlarda na't ve men'ütun beraberce hazfi mümkündür. ثمَّ لا يَمُوتُ فيها ولا¹³¹ ayetinde لا يَحْيَا حياةً نافعَةً şeklinde na't ve men'üt takdir edilmektedir.¹³²

1.7. Na't ve Men'üt Uyumunda Şartlar

Ma'rife kelime nekra bir kelime ile nekra kelime de ma'rife bir kelime ile nitelenemez.¹³³ Sibeveyhi'den nakledildiğine göre nahiv âlimlerinin çoğu ma'rifeleri en kuvvetliden zayıfa doğru şu şekilde sıralamaktadır. a) Zamirler. b) Alemler. c) İsm-i işaretler. d) Elif lamla (ال) ma'rife olan isimler. e) İsm-i mevsüller. Dördüncü ve beşinci sıradaki elif lamli isimlerle ismi mevsüller ma'rifelikte denk sayılmıştır. Buna göre elif lamli isimler ya kendisi gibi elif lamli bir isimle ya ism-i mevsülle ya da elif lamli bir kelimeye muzâf olarak ma'rife olan bir isimle vasıflanırlar. Men'üttan sonra gelen isim men'üttan daha ma'rife olursa bu isim bedel olur.¹³⁴ İbn Cinnî, na'ta ihtiyaç duymayacak kadar ma'rife olduğu gerekçesiyle zamirlerin na't olamayacağını belirtmiş-

¹²⁹ Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/492.

¹³⁰ Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/494.

¹³¹ el-A'lâ 87/13.

¹³² Hasen, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/496.

¹³³ İbn Cinnî, *el-Luma'*, 65.

¹³⁴ Câmî, *el-Fevâid*, 561.

tir.¹³⁵ İbnü'l-Hâcib vb. âlimler zamirlerin na't ve men'ût olmayacağını çünkü men'ûtun na'ttan daha hususî ya da na'tla eşit olması gerektiğini beyan etmişler, لال bulunan isimlerin na't ve men'ût olması konusunda Sibeveyhi'yi takip etmişlerdir.¹³⁶ Abdurrahmân Câmî mütekellim ve muhatap zamirlerinin en belirgin ve açık zamirler olduğunu, izaha ihtiyaç duymadıklarını ve bundan dolayı men'ût olmayacaklarını belirtmektedir. Gâib zamirleri de na'ta ihtiyaç duymama konusunda mütekellim ve muhatap zamirlerine hamledilmişlerdir. Zamirlerin na't olmamasının sebebi ise bu isimlerin zatı göstermeleri ve kendilerinde niteleme anlamının bulunmamasıdır.¹³⁷

Sonuç

Genellikle tevâbi' başlığı altında incelenen ve cümle içerisinde ikinci derece öğelerden sayılan na't konusunda farklı fikirler ve bu fikirler üzerine yapılan tartışmalar görülmektedir. Öyle ki konunun adı bile birçok kitapta na't, vasıf ve sıfat şeklinde farklı isimlerle ele alınmıştır. İncelendiği grup kimi zaman tevâbi', kimi zaman ma'mûlü bi't-tebe'iyye şeklinde isimlendirilirken bazen de gruptan bağımsız olarak tek başına ele alınmıştır. Hâs sıfat kategorisinde değerlendirilen ve men'ûtun manasını bildiren na't, mübtedânun haberi gibi zatı gösteren cümle öğelerinden ayrılmaktadır.

Sibeveyhi, nekra isimden sonra ma'rifeye muzâf olan bir kelimenin kendisinde fiil manası bulunması gerekçesiyle na't olmasını câiz görürken İbnü'l-Hâcib gibi âlimler bu durumun gerekçesini farklı düşünmüşlerdir. Bu âlimlere göre nekra isimden sonra ma'rifeye muzâf olan bir kelimenin na't olmasının gerekçesi buradaki tamlamanın lafzî izâfet olmasıdır. Lafzî izâfet ise nekra kabul edildiği için kendisi gibi nekra olan men'ûtun na't olarak gelebilmektedir. Ukberî gibi âlimler ise Sibeveyhi'nin fiil manasına olan izâfet, İbnü'l-Hâcib'in ise lafzî izâfet şeklinde değerlendirdiği konuyu müte'arrâf muzâf (Belirtili isim tamlaması) adıyla ele almıştır.

Sibeveyhi, na'tın müştak isim ya da müştakla te'vil edilen bir isim olması üzerinde durmuş hatta gayrı müştak na'tın zayıf olduğunu savunmuştur. An-

¹³⁵ İbn Cinnî, *el-Luma'*, 65.

¹³⁶ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 30.

¹³⁷ Câmî, *el-Fevâid*, 332.

çak gayrı müştak isimlerin na't olmasını zayıf görmesine rağmen kitabında müştak olmayan kelimelerin na't olmasına örnekler yazması dikkat çekicidir. Bazı âlimler ise na'tın müştak olması ile gayrı müştak olması arasında fark görmemektedir. Müştak olmadığı halde cümle ve şibh-i cümlelerin na't olabileceğine dair birçok örnek görülmektedir. Ancak İbnü'l-Hâcib ve Abdurrahmân Câmî gibi âlimler fiil cümlesinin na't olduğuna dair örnek vermelerine rağmen isim cümlesinin na't olması hususunda herhangi bir örnek vermemişler; hatta şibh-i cümlenin na't olması ile ilgili herhangi bir ifade kullanmamışlardır.

Nahiv âlimleri na'tı, hakikî ve sebebî na't adlarıyla iki kısma ayırırken Ukberî na'tı, müfred ve muzâf na't şeklinde ikiye ayırmaktadır. Ma'rifeye muzâf olan na'tı da müte'arraf ve gayrı müte'arraf na't kısımlarında değerlendirmektedir. Ukberî'nin gayrı müte'arraf kabul ettiği na'tın İbnü'l-Hâcib'in lafzî izâfet dediği na't ve Sibeveyhi'nin fiile benzediğini söylediği na'tla aynı olduğu görülmektedir.

Sebebî na'tın hem adı hem de tanımı hakkında ortak bir fikir oluşmadığı görülmektedir. Bazı kitaplarda konuyla ilgili hiç isim kullanılmadan sadece açıklama yapılmış, bazılarında sebebî sıfat ya da sebebî na't adı verilmiş, Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî ise tamamen farklı şekilde "*el-vasfu'l-mecâzî*" adıyla incelemiştir.

Na't ve men'ûtun bir isim gibi olması nedeniyle na'tın i'rabı men'ûtun i'rabıyla aynı görülmektedir. Ancak men'ûtun bilindiği durumda na'tın i'rabının men'ûtan farklı olabileceği ile ilgili itirazlar bulunmaktadır. Esasen günümüzde de Arapların bazı kullanımlarda na'tı men'ûtun i'rabından farklı i'rabla söyledikleri görülmektedir. Konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'den getirilen itirazlara ise farklı i'rabla gelen kelimenin aslında na't olmadığı, cümlede bulunduğu konuma göre raf', nasb ya da cer hâliyle i'rablandığı şeklinde cevaplar verilmiştir. Bazen de medih, zem veya cerri civâr makamı gibi te'viller yoluyla itirazların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

Birgivi, Zeynuddin Muhammed b. Pir Ali b. İskender. *İzhârü'l-esrâr fi'n-nahv*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1430/2009.

- Bulut, Ali. "Sibeveyh'in Hayatı ve el-Kitâb'a Yönelik Bazı Eleştiriler". *Doğu Araştırmaları Dergisi* 1 (Ocak 2008): 115-138.
- Câmî, Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed. *el-Fevâidu'z-ziyâiyye Molla Câmî*. İstanbul: Şifa Yayınevi ve Matbaacılık, 2015.
- Can, Süleyman. "İmam Birgivi'nin Mebniyyât Taksimi". *İmam Birgivi ve Arap Diline Katkıları*. ed. Recep Kırıcı. 57-80. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Ezherî, Ebü'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd. *Şerhu't-tasrîh ale't-tavzîh*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/200.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-durûs el-'arabiyye*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006.
- Gürbüz, Mehmet. "Birgivi'nin Nahiv Düşüncesinde Zarflar". *İmam Birgivi ve Arap Diline Katkıları*. ed. Recep Kırıcı. 81-109. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Hasen, Abbâs. *en-Nahvu'l-vâfi*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif. 4. Basım, 1119.
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî. *el-Müsâid ulâ Teshîli'l-fevâid*. 4 Cilt. Mekke: Ummu'l-Kura Üniversitesi, 1405/1484.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*. thk. Semîh Ebû Muğlî. Amman: Dâiratu'l-Mektebât, 1988.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1431/2010.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Mısırî. *Katru'n-nedâ ve belli's-sadâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1425/2004.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Mısırî, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1991.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-'Arab*. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1119.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- Kaya, Erdal. *Kasapzade İbrahim Efendi ve "el-Ezhar fi şerhi'l-İzhar" Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>Nuhâs, Mustafa vd. *en-Nahvu'l-esâsî*. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1994.
- Mutarrizî, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Mutarrizî el-Hârizmî *el-Misbâh fi 'ilmi'n-nahv*. thk. Abdulhamid es-Seyyid Talîb. Kahire: Mektebetu's-Şebâb, tsz.
- Numeyrî, Ebû Cendel (Ebû Nûh) Ubeyd b. Husayn b. Muâviye b. Cendel en-Nümeyrî. *Dîvânu'r-Râ'î en-Numeyrî*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.
- Radî, Necmü'l-eimme Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî el-Garavî es-Semnâkî. *Şerhu'r-Razî li Kâfiyeti İbnü'l-Hâcib*, thk. Hasen b. Muhammed İbrahim el-Hıfzî. 2 Cilt. Riyad: Câmî'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, 1414/1993.
- Sâmerrâî, Fâdul Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. nşr. Şirketü'l-âtik li sînâ'ati'l-kitâb. 4 Cilt. Bağdat: Mektebetu Envâr-ı Dicle, tsz.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *Kitâbu Sîbeveyhi*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1408/1988.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'n-nahv*. 2 Cilt. Haydarâbat: b.y., 1360.
- Şâhin, Şâmil. *Yenâbi'u'l-elfâz fi şerhi'l-İzhâr fi 'ilmi'n-nahvi'l-'arabî*. Beyrut: Muesesetu'r-Risâle, 1428/2007.

Topuzođlu, Tevfik Rüştü. "Ebu'l-Esved ed-Düeli" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/311-313. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî, *Şerhu'l-Luma'*. Kuveyt: Silsiletu't-Turâsiyye, 1404/1984.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Mufassal fî 'ilmi'n-nahv*, thk. Fahr Sâlih Kadâra. Amman: Dâru 'Ammâr, 1425/2004.